

пользователей, к качеству услуг предоставляемых транспортом и гибкое реагирование на изменения спроса на транспортные услуги. Решение этих вопросов связано с кардинальным обновлением основных фондов железнодорожного транспорта и повышением эффективности использования имеющегося производственного потенциала. Поэтому улучшение их использования способствует росту эффективности всего общественного производства и обеспечивает:

- повышение пропускной и провозной способности железных дорог, отдельных участков и направлений, что дает возможность увеличить объем перевозок без дополнительных капитальных вложений;
- снижение материальных, трудовых и денежных затрат на единицу перевозок, что находит отражение в снижении себестоимости перевозок, росте прибыли, рентабельности, фондов экономического стимулирования, производительности труда и др.;
- уменьшение потерь от морального износа средств труда;
- ускорение оборачиваемости основных фондов, т.е. ускорение темпов технического прогресса.

Источники и литература:

1. Анализ хозяйственной деятельности предприятий железнодорожного транспорта / Н. Я. Клещ, А. Д. Печенкин и др.; под общ. ред. Н. Я. Клеща. – М. : Транспорт, 2006. – 264 с.
2. Романко В. И. Резервы повышения экономической эффективности использования основных фондов железнодорожного транспорта : монография / В. И. Романко. – М., 2004. – 152 с.
3. Яковлев М. И. Экономика, организация и планирование хозяйства сигнализации и связи : практ. рекомендации / М. И. Яковлев. – К., 2003. – 79 с.

Білозубенко В.С., Бочарова Ю.Г.

УДК 339.97

МОДЕРНІЗАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІННОВАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ НА ПРИНЦИПАХ СЕЛЕКТИВНОГО РОЗВИТКУ ЇЇ ЦИВІЛІЗАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ

На сьогоднішній день національна інноваційна система (НІС) України є трансформаційним феноменом, який утворився у результаті часткового перетворення командно-адміністративної системи організації науки і відповідних форм її інтеграції з виробництвом у таку форму, яка відповідає західним уявленням про інтенсифікацію інновацій. У зв'язку із цим, проблема формування, підвищення ефективності та модернізації НІС України виступає об'єктом значного інтересу як з боку українських, так і зарубіжних вчених, серед яких найбільший внесок у розвиток теорії НІС в цілому та теорії модернізації НІС України, зокрема, зробили: Шумпетер Й., Гроссман Дж. [14], Хелпмен Е. [14], Ромер П. [16], Твісс Б. [10], Санто Б. [9], Карлссон Б. [13], Іванов В.В. [4], Новицький В. [6], Адаманова З.О. [1], Шнипко О.С. [12], Швиданенко О.А. [11] та ін. Проте, не заважаючи на наявність значної теоретичної бази, процес трансформації НІС України далекий від завершення і характеризується низькими темпами і гальмуванням необхідних структурних та інституційних змін, активізація яких можлива, в першу чергу, за рахунок врахування цивілізаційної ідентичності та цивілізаційного потенціалу держав. А отже, наукових розробок та основних теоретичних розробок таких вчених, як: Хантінгтон С. [15], Тойнбі А., Уільямсон О. [17], Хофстед Г., Грондон М. [3], Норт Д. [7], Аніліоніс Г. [2], Кузик Б. [5], Яковець Ю. [5], Павленко Ю. [8] та ін. Таким чином, враховуючи, що структурна конфігурація елементів НІС через низку причинно-наслідкових зв'язків визначається «ядром» цивілізації, орієнтація якого задана приналежністю до певної моделі та субмоделі цивілізації, рівень ефективності НІС встановлюється на основі забезпечення відповідності «ядерної» складової цивілізації принципам та вимогам до прискорення інноваційних процесів.

Внутрішній плюралізм та суперечливість особливостей пограничної цивілізації, які, з одного боку свідчать про значний інтеграційний потенціал (сталість) даної цивілізації та її спроможність вбирати нові цінності та інститути, не втрачаючи при цьому власного базового «ядра», а, з іншого, про функціонування України у континуумі якісно нестійких станів, визначає нездатність адекватної оцінки її суб'єктами діяльності (політичної і безпосередньо інноваційної) об'єктивної необхідності переходу до нової якості управління інноваційною сферою, а також неготовності до перцепції нових форм і механізмів діяльності. Подолати труднощі такого характеру можливо на основі селективного розвитку цивілізаційного потенціалу країни, який повинен бути спрямований на формування нового масиву цінностей і переконань, що відповідає завданням інтенсифікації інновацій. Групи деструктивних факторів, що знижують результативність інноваційної діяльності та пов'язані з цивілізаційним потенціалом України, представлені у таблиці 1.

Наведені фактори формують і зумовлюють негативний вплив неформальних інститутів на суб'єктів і загальне середовище інноваційної діяльності. Зміна якості і спрямованості цих деструктивних факторів визначена головним чином розвитком цивілізаційного потенціалу на основі селекції інституційних елементів (механізмів регулювання у складів формальних і неформальних інститутів) і розвитку культурних основ інноваційної діяльності.

Таблиця 1. Групи деструктивних факторів, що знижують результативності інноваційної діяльності та пов'язані з цивілізаційним потенціалом України

Група факторів	Фактори
1	2
Перцептивно-когнітивні фактори	- нерациональна оцінка інновацій та їх потенціалу; - протиставлення інновацій традиції; - істотні відмінності сприйняття інновацій різними соціальними групами; - невірне суб'єктивне сприйняття інновацій; - неоднозначна оцінка інноваційної активності
Ціннісно-орієнтаційні фактори	- помилкові ініціативи з розробки інновацій та організації інноваційних процесів; - нездатність підтримувати принципи організації інноваційної діяльності; - небажання дотримувати кодифікованих правових норм і вимог неформальних інститутів; - відсутність прагнення до емерджентності; - небажання дотримуватися вибраної лінії дій; - істотні відмінності ціннісних орієнтацій різних соціальних груп (у тому числі суб'єктів регулювання і суб'єктів діяльності); - відсутність або «слабкість» ціннісних стереотипів, пов'язаних у тому числі з малою чисельністю прикладів успішної реалізації проектів
Соціально-психологічні фактори	- відсутність явної або недостатньо виражена соціально-психологічна орієнтації на розробку і реалізацію інновацій; - виникнення соціальної «напруженості», пов'язаної з реалізацією інновацій; - недостатнє соціопсихологічне забезпечення інновацій; - соціопсихологічні проблеми неформальних контактів суб'єктів регулювання і діяльності; - відсутність змагальності у сфері інновацій; - відсутність або неефективність традицій у соціальних групах
Фактори інтелектуальної спроможності	- відсутність внутрішньої вмотивованої потреби сприяти розвитку інтелектуальних здібностей; - сприйняття науки для інструменту, через який можна лише отримати знання, а не створити їх; - неефективність механізмів інтелектуального розвитку у соціальних групах; - деінтелектуалізація у соціальних групах.

Зміст процесу модернізації НІС полягає у зміні (оновленні) її інституційного профілю (конфігурації інститутів) на основі імплантації (ззовні) та/або «вирощування» нових інститутів, що забезпечить покращення функціональних характеристик у предметних областях. Модернізація НІС є субпроцесом посилення «ядерних» компонентів західної моделі цивілізації України у контексті загального реформування економіки та її інституційного забезпечення.

Реалізація настанов модернізації НІС передбачає низку заходів інституційного проектування, які стосуються різних механізмів підвищення ефективності інноваційних процесів та перетворень. Інтеграція цих заходів у єдиний комплекс вимагає впровадження єдиних принципів модернізації НІС України на основі селективного розвитку її цивілізаційного потенціалу, а саме:

- захист індивідуальних інтересів суб'єктів модернізації, дотримання прав, що закріплені кодифікованими інститутами;
- продукування цивілізаційних змін з урахуванням інституційної реакції, у тому числі у сфері формальних і неформальних (розділяючи їх за позитивним і негативним впливом) інститутів;
- розширення соціальної бази, залученої у процеси селективного розвитку цивілізаційного потенціалу, тобто розширення спектру соціальних груп, на елементи культури яких здійснюється вплив;
- партисипативність, тобто залучення до участі у розробці і реалізації трансформаційних процесів у інноваційній діяльності широкого кола учасників різних категорій, реалізація домінант паритетності зусиль, партнерства і солідарності суб'єктів;
- прискорення й оптимізація процесу соціалізації інновацій, оцінка особливостей його етапів і реформування загального механізму, цілеспрямований вплив на аспекти вибору, мотиви, цінності, процедури і т.п. як елементи соціалізації;
- стимулювання реального суспільного визнання необхідності переходу до інноваційної моделі забезпечення конкурентоспроможності, недопущення і усунення «ілюзій» у формуванні образів інноваційної економіки;
- ідентифікація «інституційних пасток» НІС на основі оцінки ефективності інноваційних процесів та окремих видів діяльності у сфері інновацій, а також детермінації інтересів різних соціальних груп (суб'єктів регулювання і суб'єктів діяльності);
- забезпечення збалансованості форсованих і радикально-помірних дій на основі контролю за їх негативними аспектами та впливу на рівень результативності;
- розділення суб'єктів (регулювання і діяльності) за рівнем активності сприйняття змін і прогресивності підходів адаптації до нових умов;
- постійна орієнтація інституційних змін на майбутнє, враховуючи магістральні напрями трансформацій глобальної (загальносвітової) цивілізації.

**МОДЕРНІЗАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІННОВАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ
НА ПРИНЦИПАХ СЕЛЕКТИВНОГО РОЗВИТКУ ЇЇ ЦИВІЛІЗАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ**

У контексті порівняння схильності моделі західної і східної моделей цивілізацій до генерації і сприйняття інновацій необхідно виділяти зовнішній і внутрішній аспекти модернізації (і в цілому реформування) НІС України.

У зовнішньому аспекті модернізація НІС України передбачає імплантацію елементів моделі західної цивілізації, необхідних для створення ефективних механізмів інтенсифікації інноваційних процесів. Для цього має формуватися механізм селекції інститутів, які підлягають імплантації та/або «виросуванню» в умовах розвитку української економіки. Його формування пов'язано з побудовою схеми дій з оцінки і відбору інститутів (та інших елементів цивілізації) у моделі західної цивілізації, а також групування ознак і критеріїв їх різнопланової оцінки у світлі доцільності і можливості відтворення (у даній структурі), імplementації основних ціннісних установок та їх соціалізації.

Загальний вигляд механізму селекції інститутів моделі західної цивілізації, які підлягають імплантації та/або «виросуванню» в умовах України представлений на рис. 1

Відповідно до цивілізаційного підходу, у модернізації НІС зовнішній аспект є первинним, тому що у результаті селекції визначаються ті інститути, які будуть «імпортовані» у національне середовище. У зв'язку з цим важливо розглядати часові та якісні параметри відтворення міжнародних стандартів. Швидкість їх досягнення залежить від здатності держави (регуляторів) забезпечити правову дисципліну всіх суб'єктів в області виконання нового інституційного поля. Що стосується якісних параметрів, то вони залежать від якості проведеної селекції та ефективності заходів щодо імплантації та/або «виросування» інститутів.

Розглядаючи зовнішній аспект модернізації, на гіпотетичному рівні необхідно усвідомлювати, що модель західної і східної цивілізацій мають певні переваги по відношенню до різних типів інновацій, виділених за особливостями виникнення.

На сучасному етапі інноваційні процеси рутинізуються (про що свідчить і виникнення НІС) на всіх рівнях. Кількість рутинних інновацій і масштаб змін, які вони привносять, перевищує аналогічні характеристики незалежних інновацій, які виникають несистемно і випадково. Модель західної цивілізації вважається у більшій мірі орієнтованою на інновації. Проте рутинна форма розробки інновацій заснована на колективізмі, який притаманний моделі східної цивілізації. Тому створення ефективної НІС вимагає поєднання переваг моделей західної та східної цивілізацій, що порівняно легко може бути реалізовано, з огляду на приналежність України до пограничної моделі цивілізації. На користь такого підходу свідчить ще низка обставин, пов'язаних з культурними аспектами інновацій: наприклад, сприйняття ризику – модель західної цивілізації, інтенсивна діяльність з низькою віддачею – східної і т.п. У результаті селекції інститутів додатково можуть порівнюватися інститути, відтворені у моделі західної і східної цивілізації з огляду на їх потенціал вирішення різних проблем інноваційної діяльності (хоча у цілому у межах даної роботи зберігається орієнтація на імітацію елементів моделі західної цивілізації).

Результативність модернізації НІС залежить від злагодженого проведення заходів її зовнішнього і внутрішнього аспектів. Якщо у зовнішньому аспекті переважають об'єктивне аргументування (визнання необхідності, переваг, ефективності нових інститутів та ін.), то у внутрішньому – суб'єктивне, пов'язане з обґрунтуванням актів певних суб'єктів і поведінки соціальних груп. У зв'язку з цим необхідно забезпечити перевагу об'єктивних настанов над суб'єктивними на рівні мотивів, цінностей, програм дій, процедур та інших атрибутів діяльності. Це створює нові функції управління і розширює роль державних регуляторів. По відношенню до суб'єктивних проявів повинні використовуватися механізми примусу, що супроводжуються впливом на ціннісні орієнтації суб'єктів.

Окрім цього у ході селекції доцільно здійснювати відбір інститутів, які нададуть можливість провести структурно-функціональне реформування НІС. Вони можуть бути імплантовані або «виросені» у національному середовищі (моделі цивілізації), за рахунок чого буде змінений інституційний профіль НІС і досягнуто її новий якісний стан. Найчастіше імплантація і «виросування» розглядаються разом, як взаємодоповнюючі дії, проте в окремих випадках вони можуть протікати і досліджуватися як самостійні явища. Імплантація передбачає часткове або повне впровадження певних норм в інституційне поле у межах правової традиції, що існує і також може модернізуватися. Якщо мова йде по «складні» (важковідтворювані) інститути, то для створення ефективної інституційної одиниці недостатньо перенести певні норми в існуюче середовище, необхідно забезпечити їх повну інтеграцію, а також сформувати додаткові елементи, що утворить повноцінний інститут. Це і позначається терміном «виросування». В окремих випадках воно може повністю замінити імплантацію, проте для економії ресурсів і часу доцільно використовувати можливість поєднання імплантації і «виросування».

Імплантація та/або «виросування» інститутів здійснюються у межах процесу проектування НІС. Його настанови відповідають завданням в області модернізації НІС. Проведення імплантації та/або «виросування» інститутів вимагає відповідного механізму, загальний вигляд якого представлено на рис. 2.

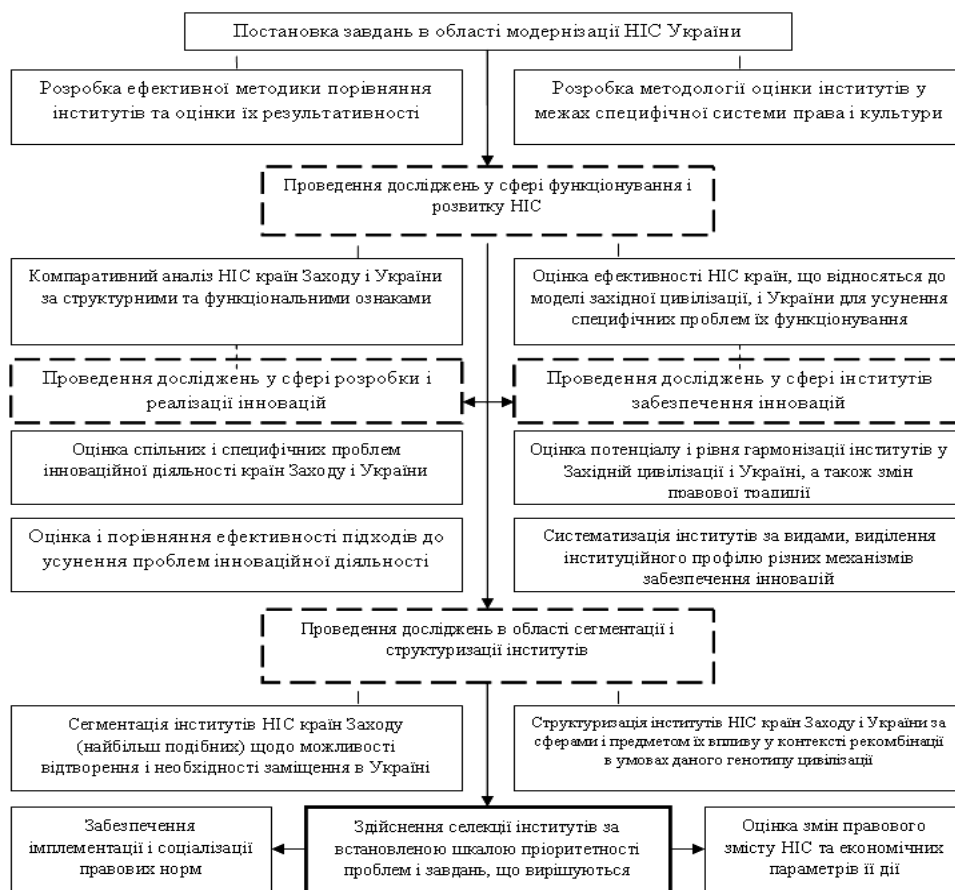

Рис. 1. Загальний вигляд механізму селекції інститутів західної моделі цивілізації, що підлягають імплантації та/або «вирощуванню» в умовах України.

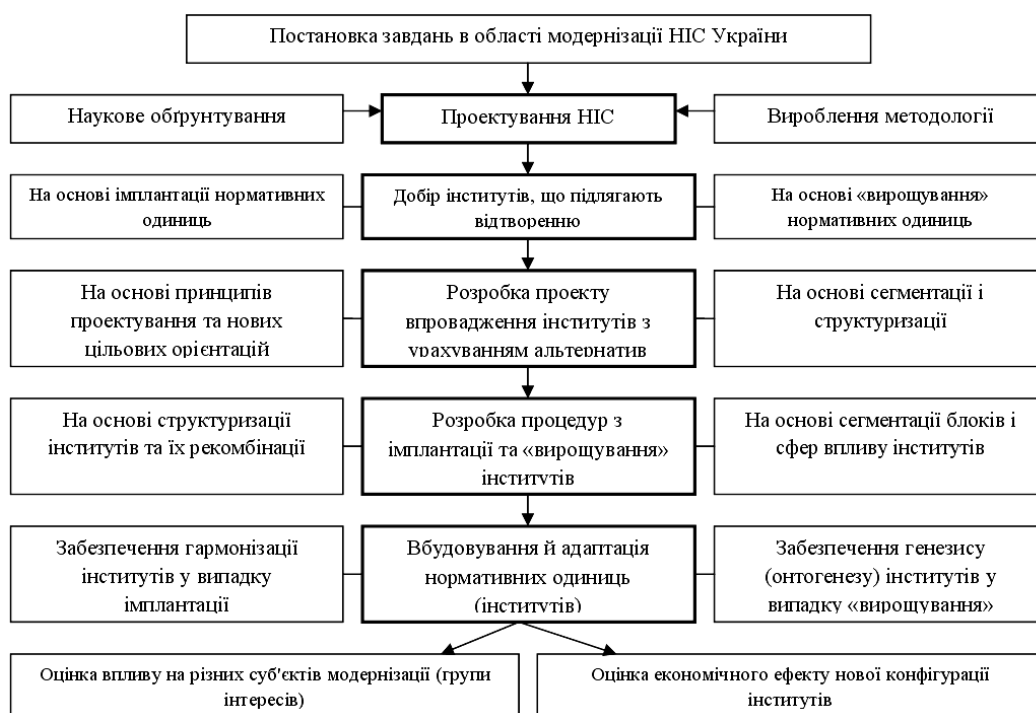

Рис. 2. Механізм проведення імплантації та/або «вирощування» інститутів у межах НІС

У процесі вбудовування нових інститутів може виникати відкрита і прихована їх конкуренція із «старими» інститутами. Її рівень визначатиме параметри і форми прояву витрат на модернізацію НІС. Через це необхідно розглядати економічний зміст процесу імплантації і «вирощування» інститутів, що визначає необхідність оцінки витрат (і у деяких випадках втрат), а також аналізу ефективності побудови нової

конфігурації інститутів.

Традиційна диференціація витрат на трансформаційні (пов'язані з перетворенням інститутів) й інформаційні (пов'язані з інформаційним забезпеченням процесу) дозволяє розрахувати загальний обсяг витрат на розвиток НІС і отже більш якісно розробити відповідний економічний механізм (урахування трансакційних витрат в межах даного дослідження не передбачається).

Концептуальна формула розрахунку витрат на розвиток НІС, що враховує коефіцієнти «амортизації» інститутів та асиметрії інформації, матиме такий вигляд:

$$M = T * (1 - \mu) + I * (1 - \lambda), \quad (1)$$

де M – кумулятивні витрати на розвиток НІС, грош. од.;

T – обсяг витрат на трансформацію інститутів, грош. од.;

μ – коефіцієнт «амортизації» (відшкодування витрат) інститутів, що вилучаються з інституційної структури НІС;

I – обсяг витрат на інформаційне забезпечення заходів щодо розвитку НІС, грош. од.;

λ – коефіцієнт, що враховує асиметрію (неповноту) інформації про нові інститути, які підлягають вбудовуванню в інституційну структуру НІС.

Для повноти урахування витрат на розвиток НІС повинна оцінюватися й інша сторона витрат – витрати, пов'язані із змістом процесів інституційної модернізації (трансформації інститутів).

Концептуальна формула, яка враховує ці типи витрат має такий вигляд (одиниці вимірювання витрат не представлені зважаючи на складність виразу деяких їх компонентів у грошових одиницях):

$$T = K + V + A + S + C, \quad (2)$$

де T – витрати на трансформацію інститутів;

K – витрати конвергенції (зближення, уподібнення) нових інститутів, зумовлені різним політичним укладом і правовою традицією;

V – витрати взаємодії або співвідношення (нових і «старих») інститутів, які супроводжуються виникнення протиріч у їх регулюючому впливі й ускладненням інституційної структури;

A – витрати на адаптацію нових інститутів до загального інституційного порядку;

S – витрати досягнення симбіозу (співіснування) нових і «старих» інститутів, у тому числі проведення робіт з гармонізації;

C – витрати подолання сукцесії («спадковості») нових інститутів, зміни одного інституційного порядку іншим.

Такий підхід дозволяє оцінювати додаткові витрати на розвиток НІС, пов'язані з інтеграцією нових інститутів в інституційний порядок, що склався. Також доцільно враховувати втрати у рівні ефективності НІС, пов'язані із зміною її інституційного профілю, які виникають за функціональними напрямками.

Модернізація НІС на основі селективного розвитку цивілізаційного потенціалу передбачає виділення напрямів практичних дій. Для цього може використовуватися безліч підходів, проте найприйнятнішим, виходячи із спрямованості даного дослідження, можна вважати виділення компонентів НІС, які формуються на основі цивілізаційних детермінант. Це дозволяє виділити комплексні напрями, за якими у контексті цивілізаційних зіставлень групуються практичні заходи модернізації. Зміст заходів модернізації встановлюється на основі цивілізаційних імперативів.

Компоненти, комплексні напрями модернізації НІС України, виділені на основі цивілізаційних зіставлень, а також приклади конкретних заходів у цьому контексті представлені у таблиці 2.

Таблиця 2. Компоненти, напрями і заходи з модернізації НІС України на принципах селективного розвитку цивілізаційного потенціалу

Компоненти НІС	Напрями модернізації	Приклади заходів
Інтеграційний	Впровадження механізмів глибокої спеціалізації. Інтеграція науки і виробництва. Організація національного інноваційного процесу	- «ідеологізація» суспільного поділу праці у сфері інновацій; - формування нових схем формальних і неформальних комунікацій; - зниження бар'єрів інтеграції; - адаптація механізмів співробітництва до специфіки генотипу цивілізації; - підвищення соціальної єдності (інтеграції на рівні людей)
Фінансовий	Диверсифікація механізмів фінансування інновацій	- нормалізація інституційної бази фінансування відповідно до специфіки генотипу цивілізації; - підвищення фінансової культури; - зміна норм звітності; - оновлення механізмів фінансування відповідно до потреб суб'єктів діяльності
Управлінський	Створення стимулів інноваційної активності; подолання інерції суб'єктів регулювання і діяльності; управління чинниками	- підвищення якості управління на основі нової ідеології; - зміна стилю управління; - нормалізація відносин суб'єктів регулювання і суб'єктів діяльності шляхом гармонізації їх культур; - «стабілізація» позицій влади та її суспільна підзвітність;

Компоненти НІС	Напрями модернізації	Приклади заходів
	інноваційності; оптимізація параметрів інноваційних процесів	- орієнтація на нові типи інновацій (соціальні) і аспекти (культурні) інноваційної діяльності
Інформаційний	Створення інформаційної бази для ухвалення рішень; розповсюдження сигналів регулювання	- підвищення якості інформації; - аналіз соціальних та інституційних інновацій; - підвищення культури діяльності у сфері інформації; - уніфікація національних методик статистичної звітності відповідно до міжнародних стандартів
Правовий	Захист інтелектуальної власності, прав й інтересів учасників інноваційних процесів	- впровадження нових правових стандартів і правових механізмів; - підвищення правової дисципліни суб'єктів регулювання та суб'єктів інноваційної діяльності; - генерація нових правових традицій; - підвищення правової культури
Інтелектуальний	Підвищення якості і диверсифікація інтелектуального потенціалу	- адаптація системи освіти до вимог Західної цивілізації; - підвищення культури освіти та освітньої діяльності; - реалізація прогресивних концепцій освіти («освіта на протязі життя» та «освіта, що базується на дослідженнях»); - усунення культурних бар'єрів дифузії нових знань; - зміна стилю використання інтелектуального потенціалу

Таким чином, за рахунок селективного розвитку цивілізаційного потенціалу існують широкі можливості зміни якості процесів інноваційного розвитку України, у тому числі підвищення його стійкості та гармонійності у цивілізаційному середовищі. На основі селективного розвитку «ядерних» компонентів української субмоделі пограничної моделі цивілізації можуть бути змінені «цивілізаційні» умови інноваційної діяльності і, як наслідок, підвищена їх ефективність, а також використані переваги синергії у міжнародному вимірі.

Джерела та література:

1. Адаманова З. О. Инновационные стратегии экономического развития в условиях глобализации : монографія / З. О. Адаманова. – Сімферополь : КУПГИ, 2005. – 504 с.
2. Анилионис Г. П. Глобальный мир : единый и разделенный. Эволюция теорий глобализации / Г. П. Анилионис, Н. А. Зотова. – М. : Междунар. отношения, 2005. – 676 с.
3. Грондон М. Культурна типологія економічного розвитку / М. Грон дон // Незалежний культурологічний часопис «І». – 2008. – № 53. – С. 62-71.
4. Иванов В. В. Национальная инновационная система как институциональная основа экономики постиндустриального общества / В. В. Иванов // Инновации. – 2004. – №5. – С. 3-10.
5. Кузык Б. Н. Цивилизации : теория, история, диалог, будущее / Б. Н. Кузык, Ю. В. Яковец; авт. вступ. сл. А. Д. Некипелов. – М. : Ин-т экономических стратегий, 2006. – Т. 1 : Теория и история цивилизаций. – 768 с.
6. Новицький В. Імперативи інноваційного розвитку / В. Новицький // Економіка України. – 2007. – № 2. – С. 45-52.
7. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики / Д. Норт; пер. с англ. А. Н. Нестеренко; предисл. и науч. ред. Б. З. Мильнера. – М. : Фонд экономической книги “Начала”, 1997. – 180 с. – (Современная институционально-эволюционная теория).
8. Павленко Ю. Г. История мировой цивилизации / Ю. Г. Павленко. – К. : Фенікс, 2002. – 760 с.
9. Санто Б. Инновации как средство экономического развития / Б. Санто; ред. и вступ. сл. Б. В. Сазонова; [пер. с венг.]. – М. : Прогресс, 1990. – 296 с.
10. Твисс Б. Управление научно-техническими нововведениями / Б. Твисс; предисл. и науч. ред. К. Ф. Пузаня; [пер. с англ.]. – М. : Экономика, 1989. – 271 с.
11. Швиданенко О. А. Сучасні критерії конкурентоспроможності : ефективність та інноваційність / О. А. Швиданенко // Актуальні проблеми економіки. – 2003. – № 8. – С. 145-153.
12. Шнипко О. С. Науково-технічна політика та її роль в підвищенні конкурентоспроможності економіки України / О. С. Шнипко // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 1. – С. 178-184.
13. Carlsson B. Internationalization of national innovation systems : A survey of the literature / B. Carlsson // Research policy. – Amsterdam, 2007. – Vol. 47, № 5. – P. 68-79.
14. Grossman G. Capital, Technology and Economic Growth / G. Grossman, E. Helpman // American Economic Review. – 1990. – May. – P. 86.
15. Huntington S. P. The Clash of Civilizations and Remaking of World Order / S. P. Huntington. — N. Y. : Simon and Buster, 1996.
16. Romer P. M. Endogenous Technological Change / P. M. Romer // Journal of Political Economy. – 1990. – V. 98, № 5. – P. 71.
17. Williamson O. The New Institutional Economics : Taking Stock, Looking Ahead / O. Williamson // Journal of Economic Literature. – 2000. – № 38 (3). – P. 595-613.